

Svensk-Sovjetiska relationer

av Bo G Hall

TITEL:

I stormaktspolitikens periferi.

Sverige i Moskvas politik under 1930-talet.

FÖRFATTARE:

Oleg Ken, Aleksander Rupasov & Lennart Samuelson

FÖRLAG:

Carlsson Bokförlag 2011

SVERIGES RELATIONER TILL Sovjetunionen på 1930-talet kan i mycket förklaras genom att man sätter fokus på två centrala aktörer: Rickard Sandler och Aleksandra Kollontay. Några nyckelbegrepp är vidare Ålandsfrågan, svensk neutralitetspolitik och misslyckandet för Nationernas Förbund (NF). Hur detta hanterades på svensk sida har forskarna kunnat ägna åtskilliga mödor under åren. Däremot har länge svårtillgängliga källor gjort det närmast omöjligt att studera dem ur Kremls perspektiv. Därmed blir denna bok extra intressant eftersom de tre författarna – två ryska forskare och en svensk – har haft tillgång till sovjetryska arkiv och kunnat få inblickar åtminstone i delar av spelet bakom Kremls murar.

Man skulle kunna förvänta sig att SAP:s så dominerande position i det svenska samhället hade öppnat möjligheter för Sovjet att skapa en relation med Sverige som utgick från deras liknande rötter i det tidigare klassamhället liksom förutvarande gemensamma strävanden på det internationella planet. Men dessa möjligheter utnyttjade inte Kreml och inte heller dess sändebud i Stockholm Kollontay. Tvärtom talade hon i en sidokommentar 1934 om vårt

land som ”det högfärdiga, rika och självbe-lättna Sverige”.

Vidare överflödar hennes rapporter av föraktfulla kommentarer om de svenska socialdemokraterna. Hon talar om dess ”ängsliga toppgestalter”, hånande dem som ”mensjevnikiska väsen” eller till och med ”finanskapitalets representanter”.

Och inte heller var hon nöjd med reaktionerna på den stora terrorn i Sovjetunionen under 1930-talets senare år – särskilt skådeprocesserna i Moskva – trots att dessa inte föranledde mer än tämligen milda reaktioner bland tongivande socialdemokratiske företrädare.

Denna avoga attityd hindrade inte att hon odlade kontakter med diverse vänstergrupper inom partiet och statsråds-kretsen. Framför allt gällde detta Gustav Möller – inrikes- och längre fram socialminister – som hon kallade ”min vän sedan emigrationstiden”. Från honom kunde hon få konfidentiella uppgifter om olika statsråds åsikter liksom hans bedömningar av ledande militärens inställning i olika frågor. Även med finansminister Ernst Wigforss gick hennes kontakter långt utöver vad som kan anses vara normalt mellan ett statsråd och ett utländskt sändebud.

Något liknande kan för övrigt även sägas om Kollontays relationer till Allan Vougt, vid denna tid ordförande i riksdagens försvarsutskott. Som läsare tar man sig för pannan vid uppgiften att denne 1936 faktiskt offentligen uttalade att Sveriges frihet ”vilade på ryska bajonetter”. Tack vare henne fick han dessutom påföljande sommar tillfälle att göra ett två månader långt besök i Sovjetunionen. Detta ledde till att hon förnöjt kunde betrakta honom som ”en förkämpe ifråga om ett närmande mellan Sverige och Unionen för gemensam kamp för demokrati och fred”.

Även om Kollontay rimligen bör ha haft önskemålet att i rapporteringen till Moskva särskilt framhålla sina fina kontakter och nätverk är dessa uppgifter ändå så pass uppseendeväckande att de borde förtjäna forskarnas närmare intresse. Detta förändras inte av att Vougt efter det ryska anfallet mot Finland hösten 1939 radikalt ändrade inriktning och som chefredaktör för *Arbetet* i Malmö snarast förespråkade stor förståelse för Hitlertyskland. Snarare förstärker väl detta ytterligare intrycket av anpassning och vindflöjel.

Mot den bakgrunden känns det betryggande att Kollontays kontakter med Per Albin Hansson begränsades till det som krävdes av sedvanlig diplomatisk courtoisie. Några närmare förtroenden kännetecknade inte heller hennes relationer med utrikesminister Sandler eller med Östen Undén med vilken hon ändå säger sig ha ”varit personlig vän under de gångna åren i landsflykt”. Vad som förbluffar är hur den uppenbart mycket intelligenta Aleksandra Kollontay – sovjetiskt sändebud i Stockholm 1930–1945 – trots viss självständighet i vissa stycken ändå under dessa stormiga år i stort sett lyckades behålla Stalins förtroende. När det verkligen kom till kritan vek hon dock givetvis

undan – ”Lillefar” i Moskva fick man sannemligen inte komma på kant med.

Trettioalets avslutande år bevittnade ett antal misslyckanden för de sovjetiska proklamerade strävandena mot ett system med kollektiv säkerhet enligt principer om en fredlig självreglering av det internationella samfundet. I själva verket kunde de inte tolkas på annat vis än som ett sätt att vidga det sovjetryska inflytandet i grannländerna genom att skapa en antitysk front. Max Litvinovs demissionering från posten som utrikesminister 1939 – till förmån för Molotov – signalerade en tydlig vindkantring, men i början var det oklart i vilken riktning. Samtidigt hade det sovjetiska intresset för Norden avtagit trots betydelsen av de svensk-finska relationerna och Ålandsöarnas eventuella remilitarisering.

Under sina första decennier var Sovjetunionen för oss helt enkelt en ovanligt svårhanterlig partner vilket blev allt mer uppenbart för det svenska UD. Författarna sammanfattar läget sålunda: ”Hur motsägelsefull den svenska socialdemokratiska regeringens [...] politik varit före andra världskriget (däribland gentemot Sovjetunionen) så visade den på förmågan att formulera och hålla fast vid realistiska principer för utrikespolitiskt uppträdande. Om den sovjetiska kursen i förhållande till Sverige är det svårt att påstå något liknande”.

Naturligtvis är det spännande att ta del av forskarnas konstaterande att Sandler hade svårt att acceptera neutraliteten som en strategi för landets överlevnad. En absolut neutralitet var enligt denne en moralisk och ideologisk omöjlighet. Just därför är den utveckling mot ”splittrad neutralitet”, som han och statsministern stod för, av särskilt intresse. Sverige minskade sitt engagemang i NF och ansträngde sig i stället aktivt för att skapa en freds- och säkerhetszon i

norra Europa. Det behöver inte särskilt påpekas att detta är ställningstaganden som därefter haft påtaglig betydelse för utformningen av vår utrikespolitik ända fram till i våra dagar. I det sammanhanget bör tilläggas att vår förre Moskvaambassadör Örjan Berner bidragit med ett förord som är till god hjälp vid läsningen.

Till bokens förtjänster hör en ordentlig notapparat samt en utmärkt källförteckning med en omfattande litteraturlista. Tyvärr uppvisar dock skriften en hel del brister när det gäller analyserna. Väl ofta lämnas sålunda läsaren i sticket. Att följa det sovjetiska uppträdandet är komplicerat nog ändå genom Kremls tvära kast i bedömningarna; inte minst en effekt av Stalins paranoidea misstänksamhet mot omvärlden, framför allt den inrikespolitiska. Dessutom skulle man önska att de

bakomliggande utrikespolitiska skeendena hade redovisats mera utförligt – även om det hade riskerat spränga ramarna för boken – eftersom de naturligtvis var en förutsättning för parternas agerande. Men fascismens och nazismens segertåg i Italien, Tyskland och Spanien finns inte mer än antydda liksom de västeuropeiska demokratiernas svaghet och USA:s isolationism.

Glädjande nog innehåller slutsatskapitlet en värdefull uppräknig av lämpliga studier för kommande forskning. Kanske det är den egentliga behållningen med boken.

Recensenten är fil dr, f d kommersråd och ledamot av KKrVA.